

Szövegértés és periodikaolvasás középiskolásainknál

Gyenge szövegértés

Szeretjük magunkat oktatási nagyhatalomnak minősíteni. Legjobb diákjaink a nemzetközi versenyekről rendre csillogó érmekkel térnek haza, gyakran emlegetjük a Nobel-díjjal kitüntetett magyarok és az összlakosság számarányát. Bizonyára tehetséges nép vagyunk!

De most ismét itt van egy kiváló alkalom a tükörbe nézésre. Az Új Pedagógiai Szemle 2002. januári számában Vári Péter és munkatársai tollából terjedelmes cikk jelent meg az úgynevezett PISA 2000 (Programme for International Student Assessment) című nemzetközi kutatás eredményeiről, melyet 32 ország több mint kétszázhatvanötezer 15 éves tanulóival végeztek el. Hazánk 4200 megkérdezettel szerepelt a résztvevők között. Az OECD által szervezett összehasonlító vizsgálat adatai mindnyájunk számára súlyos figyelmeztetéseket tartalmaznak. Például a matematikát illetően minden korábbi, hasonló kutatásban a legjobbak közé sorolták gyerekeink teljesítményét, most az átlag alatti szintet értük el, az olvasásban pedig kifejezetten a sereghajtók között a helyünk a lengyelekkel, a görögökkel és a portugálokkal egy csoportban. (A sor legvégén Mexikó és Brazília található.)

Vigaszt jelenthet, hogy a természettudományos ismeretekben elértük az átlagos szintet. A mélyebben érdeklődők figyelmét ismételten felhívjuk az eredeti közleményre, de itt és most még néhány percet időzzünk el az olvasást jellemző adatok felvillantásával. Ezek szerint az OECD országok tanulóinak átlagosan 10%-a érte el a legmagasabb (5-ös szint) teljesítményt, míg Magyarországon csupán a tanulók 5 százalékáról mondható ugyanez. A mindennapi életben való boldoguláshoz szükséges 3-as szintet az OECD országok diákjainak 60 százaléka teljesítette, itthon ez mindössze 52%-nak sikerült.

Miközben a nehezen olvasók és a funkcionális analfabéták aránya a legjobban teljesítő országokban (Finnország és Korea) 6–7%, addig ez hazánkban az érintett korosztály csaknem negyedére (23%) jellemző. Hadd emlékeztessük az olvasót Terestyéni Tamás néhány évvel korábbi közleményére, mely szerint a magyar felnőtt népesség 20–25 százaléka gyanúsítható a funkcionális analfabetizmus valamilyen mértékével. Íme közben csaknem egy évtized telt el, ma sokkal többen kerülnek a közép- és felsőoktatásba, mint 10–15 évvel korábban, s mi mégis makacsul „gondoskodunk az utánpótlás” megszervezéséről. A jelenség sajnos jól magyarázható, hiszen minden hasonló kutatás a szülői háttér (iskolázottság, beszédstílus, attitűdök stb.) meghatározó erejét tartja a legfontosabb független változónak.

Egyébként a matematikában elért meglepően gyenge eredményeinket is az olvasási, nyelvi készségek szintjével magyarázzák. Nevezetesen: a szöveges felada-

tok megoldásában éppen az anyanyelv és az algebra nyelve közötti átjárhatóság lenne a legfontosabb követelmény. Itt vannak súlyos hiányosságaink.

Hogyan lehetne végre a fenti összképen változtatni? A sokféle feladat (részben ismételt) megjelölése helyett itt és most hadd koncentráljak egyetlen, halaszthatatlan tennivalóra. Az élmézőnyben végzett országok (a skandináv országok, Korea, Kanada, Japán, Új-Zéland, Ausztrália, Egyesült Királyság stb.) iskoláiban napi gyakorlat az addig ismeretlen szövegek olvasása, olvastatása minden előzetes magyarázat nélkül, csupán egy ráhangoló, érdeklődést keltő bevezető beszélgetés után az információk visszakeresése, jelentéstulajdonítás, összefüggések keresése, a reflektálás és a mérlegelés. Vagyis ott másra trenfrozják a diákokat, mint mi. Nálunk az elméleti és a memoriter típusú feladatok dominanciája a jellemző. Úgy tűnik azonban, éppen a fenti és korábbi nemzetközi összehasonlító kutatások negatív eredményei vezetnek (vezették?) el a magyar közoktatás irányítóit egy radikális döntés meghozatalára: 2005-től az érettségi követelmények sorába iktatják az idegen, ismeretlen szövegek értő olvasását. Nem lesz idő előre megtanulni a jó válaszokat. Ott azonnal érteni, értelmezni és reflektálni (vitatni és kérdezni) kell! Az akkor érettségizők már a 9. osztályba járnak! Tehát legfőbb ideje a gyakorlatok elkezdésének!

Miként? Például a legfrissebb hetilapok, folyóiratok, de akár a napilapok igényesebb cikkeinek felhasználásával, a tankönyvek szándékos, korrekzív kiegészítésével. Az Élet és Tudomány, a Filmvilág, a História, a National Geographic, a PC World, a Rubicon, a Természetbúvár, a Hitel, a Holmi, a Kincskereső, a Kortárs, a Lyukasóra, a Nagyvilág stb. olvastatásával. Gondoljuk csak meg: hogyan lehet ma a diákokban érdeklődést kelteni, a legfrissebb felfedezések, vélekedésváltozások, újszerű gondolatok vagy csupán irodalmi stílusok, irányzatok, tendenciák iránti kíváncsiságot felébreszteni?

Periodikaolvasás 2001 tavaszán

Amint arról már korábban hírt adtunk (Könyv és Nevelés 2001. 3. szám), 2001 április dereka és május 10. közötti hetekben az ország 8 kisvárosában (Kőszeg, Sopron, Tapolca, Kiskunhalas, Hatvan, Berettyóújfalú, Biharkeresztes, Vásárosnamény) összesen 1102, 9. és 11. osztályába járó gimnazistát, szakközépiskolást és szakképző intézeti tanulót kérdeztünk meg többek között sajtóolvasási szokásaikról. Kutatásunk anyagi háttérét a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának köszönhetjük.

Az alábbiakban a legfontosabb eredményekről szeretnénk összefoglalót átnyújtani, biztatásul a fiatalok közelében dolgozó közkönyvtáros és könyvtárostanárok kollégáknak. Hol tartunk ma? Honnan kell magasabbra lépnünk? (Ha el akarjuk érni a fenti mutatókban a fejlett nyugat-európai országok polgárainak szövegértési és szövegalkotási készségszintjét. Ha fel szeretnénk készíteni fiataljainkat a rájuk váró tanulási, átképzési, érdeképviseleti, érdekérvényesítési küzdelmekre. Ha hiszünk abban, hogy az olvasás olyan általános jellegű kulturális kompetencia, mely mind-eknek előfeltétele.)

„Szokott-e Ön sajtóterméket olvasni, s ha igen, milyen gyakran?” – szölt kérdővünk 8. tétele, s a könnyebb válaszadás kedvéért előre külön sorokban felírtuk a napilap, hetilap és folyóirat szavakat, függőleges rácsoszással pedig a gyakorlati lehetőségeket (*nem olvas, nagyon ritkán, időnként, rendszeresen, nem válaszolt*).

Az alábbiakban többnyire országosan összesített táblázatokat, adatsorokat mutatunk be, mert többszöri ellenőrzés után rendre ugyanaz derült ki: a nemek között nincsenek igazán radikális eltérések, a nyugat-magyarországiak enyhe fölénye szinte minden esetben egyértelmű, de a legerősebb különbségek az iskolatípusok mentén ragadhatók meg leginkább.

Napilapok

Mint minden kategóriában, itt is a gimnazisták a legjobbak. Rendszeres és időnkénti újságolvasónak vallja magát az ide tartozók több mint 68 százaléka, míg ugyanezt a választ a szakképző intézmények tanulóinak valamivel több mint fele adta (53%). A jelentős mértékű különbség éppen a napilapokat nem olvasók arányában van: gimnazisták = 9%, szakmunkástanulók = 22% (a szakközépiskolások minden esetben a gimnazistákhoz közelebb eső sávban helyezkednek el).

Vessünk egy pillantást a leggyakrabban említett napilapok listájának százalékos megoszlására!

A leggyakrabban említett napilapok rangsora

(A megkérdezettek százalékában)

(100% = 1102 fő)

	%
1. Helyi lapok	61
2. Országos napilapok	11
Népszabadság	9
Népszava	0,8
Magyar Hírlap	0,7
Magyar Nemzet	0,7
3. Blikk	10
4. Mai Blikk	9
5. Mai Nap	5
6. Szabad Föld	5
7. Nemzeti Sport	5
8. Mai Lap	1

Jóval 1%-os szint alatt, 1-2 említéssel szerepel még a Metró, a Magyar Fórum, a Színes Mai Nap, a Napi Tőzsdei Hírlevél és a Szuperinfó. (Egyébként érdekes módon a 332 kelet-magyarországi interjúalany között egyetlen egy sem akadt, aki a Magyar Nemzet olvasójának vallotta volna magát. Túlságosan kicsi lett volna a mintánk?)

A későbbiekben még néhány mondat erejéig visszatérünk a vizsgálatban használt kontrollcsoport (összesen 105 főt ugyancsak megkérdeztünk két felekezeti iskola 11. osztályosai közül Debrecenben és Pannonhalmán) válaszaira, de egyetlen mozzanat erejéig már itt szeretnénk bizonyos tendencia jellegű eltérésekre felhívni az olvasó figyelmét.

Náluk az országos napilapok említési aránya 55% s ezen belül a Magyar Nemzet 35% a Népszabadság 16%, a Magyar Hírlap 3%, a Népszava pedig a Magyar Fórumhoz hasonlóan mindössze 1-1 db, azaz 1%-nyi említést kapott, a Nemzeti

Sport viszont 27-et. A helyi lapok egyébként körükben is népszerűek, ellentétben a Blikkel, a Mai Blikkel, a Mai Nappal.

Hetilapok

Az olvasási gyakoriságokat bemutató táblák szinte refrénszerűen ismétlődnek, csak az olló szárai még inkább szétnyílnak. A gimnáziumi tanulók 68 százaléka számol be rendszeres és időnkénti hetilapolvasásról, míg ugyanezt a szakképző intézmények tanulóinak fele vallja magáról. A nemleges választ adók esetében viszont már 2:1 a szakképzősök javára (22% kontra 11%). (A szakközépiskolások most is közvetlenül a gimnazisták „sarkát tapossák”). Innen kezdve a különbségek látványosabbak lesznek, ezért két rangsort mutatunk be párhuzamosan: az országos minta és a kontrollcsoport adatait.

A legolvasottabb folyóiratok listái (A megkérdezettek százalékában)

Országos (100% = 1102 fő)		Felekezeti (100% = 105 fő)	
1. Story	13	1. HVG	32
2. Kiskegyed	12	2. Élet és Tudomány	29
3. Tvr-hét	11	3. Nők Lapja	18
4. Nők Lapja	8	4. Story	11
5. Meglepetés	5	5. Newsweek	6
6. Sztár Sport	3	6. Autó-motor	5
7. Halasi Tükör	2	7. Demokrata	5
8. Színes RTV	2	8. Kiskegyed	4
9. TV Újság	2	9. Meglepetés	3
10. HVG	2	10. Színes RTV	3
11. Tina	2	11. Híres Festők	2
12. Hölgyvilág	2	12-13. Reformátusok Lapja; Új Ember	2-2

Jól tudjuk, hogy az összevetést sokkal árnyaltabban, bontottabban is be kellene mutatnunk. Mégis egyetlen példával világítsuk meg a fentiek jelentőségét. A HVG esetében az országos mintában szereplő 2%-os arány pontosan 24 tanulót képvisel az 1102-ből. A megkérdezettek között itt 187 fő volt 11. osztályos gimnáziumi tanuló. A felekezeti 105 megkérdezettből 32-en írták be ennek a lapnak a címét. Vagy a Nők Lapja esetében 88 áll szemben a 18 szavazattal. Az eltérések tehát egyértelműen szignifikánsak!

Folyóiratok

A gimnazisták válaszadói hajlandósága, címetek leíró kedve mit sem csökkent ennél a kérdésnél, ellentétben az érettségi bizonyítványt nem adó iskolatípust látogatókkal.

Vigyázat! Itt nem az iskolatípus egészét minősítjük, de esetünkben kizárólag a 9. és a 11. osztályt látogatók kerültek a megkérdezettek mintájába. Tehát a folyóiratok

olvasását firtató kérdésünkre a gimnazisták 65%-a időnkénti (33%) és rendszeres (32%) olvasónak vallotta magát, ellentétben a szakképző intézetek tanulóinak 35 százalékával. Még nagyobb a feszültség, ha a nemmel válaszolókat (34% szakképzős kontra 13% gimnazista) állítjuk szembe egymással. A kontrollcsoportból 5% tartozik ebbe (a folyóiratokat egyáltalán nem olvasók) kategóriájába.

Listáinkban a Cosmopolitan és az FHM a két „legkisebb közös többszörös”. Radikálisan különböző struktúrák feszülnek egymással szemben, holott az egységes Nemzeti Alaptanterv áll a teljes magyar iskolarendszer háttérében.

(Azonban a címeket közelebbről vizsgálva, a rövidítéseket feloldva: FHM = For Him Magazine, magyarul Férfiak és Hímek Magazinja, CKM = Céltudatos, Kalandvágó Férfiak Magazinja eléggé egyértelmű, hogy a nemi szerepek kialakulásának viharos időszakában az érdeklődés, bizonyos fokig az iskolatípustól függetlenül, sajátos olvasói profillal jár együtt.)

Most szinte csak emlékeztetőként idézzük fel (amint erről már előző cikkünkben bővebben szóltunk: Könyv és Nevelés 2001. 3.), hogy egyik kérdésünkkel kifejezetten az internethasználat részleteiről tudakozódva, a sajtó ilyen jellegű olvasása külön tételként szerepelt vizsgálati apparátusunkban. Ott is a gimnazisták (de nem a felekezetiek!) vezetik a listát, hiszen válaszaik szerint 19%-uk gyakran, 39%-uk pedig néha (havonta) böngész a sajtó fent bemutatott termékeit a világháló segítségével a képernyőn. Íme egy fantasztikus eszköz! De mire is használják 15–17 éves diákjaink, tanáraik, könyvtárosaik és szüleik?

Itt álljunk meg, és egyetlen adatpár szembesítésével tegyük még élesebbé a kontrasztot! A kódolási eljárás folyamatában ugyanis nem csupán kigyűjtöttük a leírt címeket, hanem a adatok egészét összevetve négy kategóriába soroltuk a válaszolókat: 1) sajtót nem olvasók, 2) szegényes választék (csak napilap, TV-újság, kommersz lapok), 3) közepes választék: kulturális, informatív szempontból közepesen értékes és kommersz lapok vegyesen), 4) kulturális és informatív szempontból értékes lapok széles választéka, dominanciája. A részleteket mellőzve: csak a közepes és az értékes kategóriába soroltak összesített arányát 10% kontra 41%-nak találtuk, ha kizárólag a 11. osztályosok állami, illetve felekezeti iskolákba járó csoportjaira figyeltünk.

Ki és hogyan egészíti ki az évente, havonta, hetente szükségképpen elavuló tankönyveinket? Ki, mikor, hol ébreszt középiskolásainkban érdeklődést a szórakoztatás és a számítógépek világa mellett még más, például a történelem, a művelődéstörténet, általában a természettudományok, a földrajz, a biológia, a kémia, a fizika, a csillagászat, a környezet- és a természetvédelem, netán a legfrissebb szépirodalom iránt?

Érdemes lenne pedig ilyen jellegű feladatokkal ellátni őket, hogy könyvtári, számítógépes kutakodások után kinyíljék előttük egy sokkal érdekesebb világ, s közben észrevétlenül, az új, az izgalmas, az ellentmondásos, az újabb kérdéseket indukáló ismeretek megvitatása, beépítése közben még szövegértési készségeik is radikálisan fejlődjenek. (Az olvasási készség tudniillik éppen az ismeretlen szövegek rendszeres olvastatása révén csiszolódik a leghatékonyabban.)

Ezek hiányában pedig aligha lesznek erős középosztályi kultúrával, 2-3 idegen nyelv tárgyalási szintű ismeretével, továbbtanulási, szakmaváltási, továbbképzési esélyekkel felvértezett, az Európai Unióban magabiztosan, öntudatosan, egyenrangú félként tárgyaló és érdekérvényesítő polgáraink.

Nagy Attila